

GÜMÜŞHANE İLİ'NİN TURİZM POTANSİYELİ

The Turistic Potential of Gümüşhane

Yrd.Doç.Dr.Mehmet ZAMAN*

Özet :

Gümüşhane ili, Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz Bölümü'nün iç kesimlerinde yer almaktadır. Bu coğrafi konumu nedeniyle iklim, bitki örtüsü, yerleşme ve tarımsal özellikleri bakımından Doğu Karadeniz Bölümü ile Doğu Anadolu Bölgesi arasında geçiş sahası özelliği taşımaktadır.

Araştırma sahası, eski dönemlerden beri işletilen gümüş madenleri ile birlikte tarihi ulaşım yolları üzerinde bulunmasına da bağlı olarak çok eski bir tarihi geçmişe sahiptir. Bunun sonucunda da beşeri turizm kaynakları açısından oldukça zengin bir potansiyeli bulunmaktadır. Ayrıca coğrafi özelliklerindeki farklılıklar nedeniyle doğal turizm değerleri bakımından da çeşitlilik göstermektedir. Ancak gerek tanıtım gerekse de altyapı yetersizlikleri sebebiyle bunlardan bugüne kadar arzu edilen düzeyde yararlanılamamıştır.

Abstract :

Gümüşhane is located in the interior parts of the East Blacksea region. Because of this geographical location it is the crossing area between East Anatolia and the East Blacksea region in terms of climate, plants, agriculture and settlement.

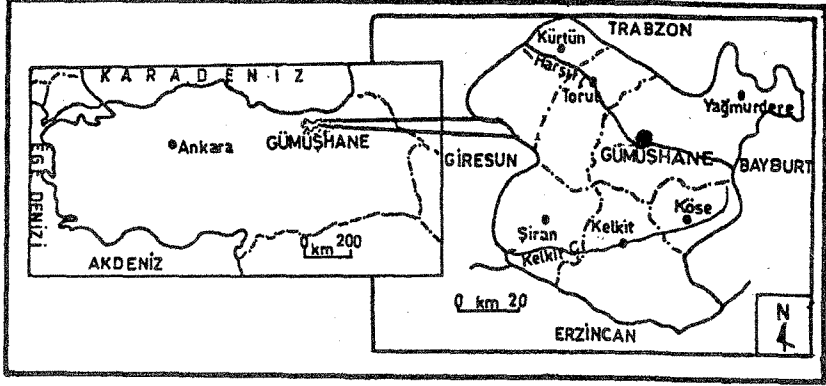
The area to research has an old history because of its silver mines and its location on the historical roady. So it has a very rich potential in terms of turism and because of its geographical diffirence it has also a big, variety in terms of natural turism values. But the lack of the regions turistic background and presentation it couldn't be made use of suffiently.

A. Giriş:

Gümüşhane ili, Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz Bölümü sınırları içerisinde yer almaktadır. Yaklaşık 6575 km² yüzölçüme sahip olan ilin doğusunda Bayburt, batısında Giresun, kuzeyinde Trabzon ve güneyinde

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Erzurum.

ise Erzincan illeri toprakları bulunmaktadır (Şekil 1). Genel Nüfus Tespiti (1997) sonuçlarına göre toplam nüfusu 153990 olan ilin, aritmetik nüfus yoğunluğu aynı yıl itibariyle km^2 .ye 25 kişi kadardı. İl, merkez ilçe ile birlikte Kelkit, Şiran, Köse, Torul ve Kürtün ilçelerinden oluşmaktadır.

Şekil 1. Gümüşhane İlinin Lokasyon Haritası.

Gümüşhane ili turizm değerleri bakımından zengin bir potansiyele sahiptir. Ancak gerek altyapı, gerekse de tanıtım yetersizlikleri nedeniyle bu potansiyel henüz yeterince değerlendirilememiştir.

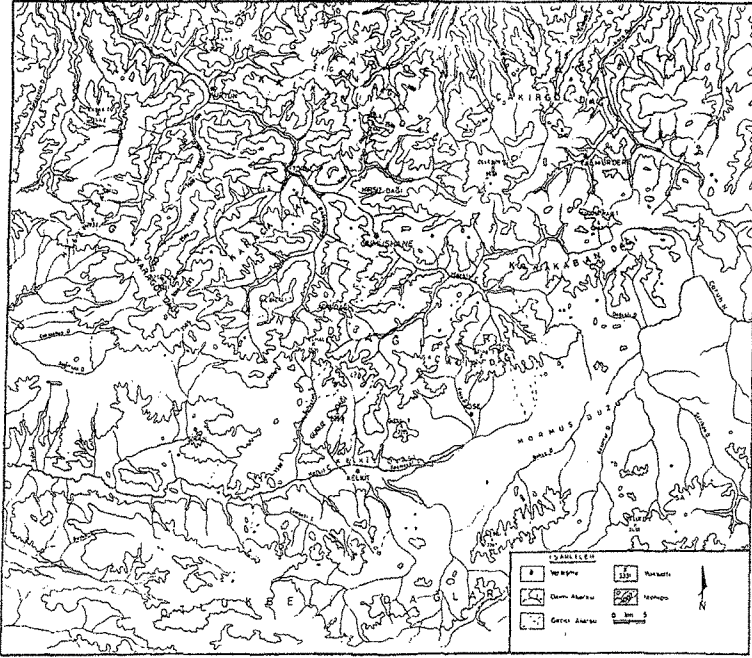
Bu araştırmayla Gümüşhane ilinin turizm değerleri coğrafi açıdan ele alınıp tanıtımları yapılacak, sorunlarına öneriler getirilmeye çalışılacaktır. Ancak turizm değerlerine geçmeden önce, yöre turizmi üzerinde etkili olan coğrafi şartların kısaca gözden geçirilmesi yararlı olacaktır.

B. Turizmi Etkileyen Fiziki Coğrafya Özellikleri:

Gümüşhane ili Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz Bölümü sınırları içerisinde Harşit ve Kelkit çaylarının yukarı havzalarında yer almaktadır (Şekil 2).

Yeryüzü şekillerini; ovalar, vadiler ve dağlık alanlar olmak üzere üç ana grupta incelemek mümkündür. Bu morfolojik ünitelerden il sınırları içerisindeki ovaları, Keltik çayı vadisi içerisinde yer alan Kelkit ve Şiran ovaları oluşturmaktadır. Bunlardan Kelkit çayı vadisinin yukarı bölümünde yer alan Kelkit ovası, 1450-1750 m.ler arasında yer almaktadır. Yaklaşık 280 km^2 yüzölçüme sahip, doğu-batı yönünde uzanan bu ova, doğuda Mormuş

düzlüğü üzerinden bir eşik ile Bayburt ovasından ayrılır. Pleistosen'e ait eski alüvyonların oldukça yaygın olduğu Kelkit ovası, batıda engebeli bir saha ile Şiran ovasından ayrılır. Şiran çayının drenaj alanının bir bölümünü oluşturan Şiran ovası yaklaşık 1250-1500 m. yükseltiler arasında yer alır. Çevresinde Eosen yaşlı flişlerin yaygın olduğu ovanın toplam yüzölçümü 265 km²'yi bulur.¹ Söz konusu bu iki ovanın toplam yüzölçümleri ise 536 km² kadar olup, bu alan Gümüşhane ili topraklarının (6575 km²) ancak % 8'ini oluşturmaktadır.

Şekil 2. Gümüşhane İlinin Topografya Haritası.

İl sınırları içerisindeki yeryüzü şekillerinden bir diğerini oluşturan dağlar, genelde batı-doğu doğrultusunda kuzeyden güneye doğru Zigana, Gümüşhane ve Otlukbeli dağları olarak üç sıra halinde uzanırlar. Bunlardan Trabzon ili topraklarını Gümüşhane ili topraklarından ayıran Zigana dağları,

¹ ÖZEY, R., 1991, *Gümüşhane ve Çevresinde Kırsal Yerleşmelerin Başlıca Coğrafi Sorunları ve Çözüm Yolları. Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu* (13 Haziran 1990), İstanbul, s.307.

Üst Kretase ve Eosen yaşlı volkanik fasiyesli formasyonlardan oluşur. Zirve noktalarına yakın alanlarda Tersiyer'e ait granit, granodiyorit ve kuvarslı diyoritler mostra verirler. Eosen sonu ile Oligesen'de şiddetli orojenik hareketlere maruz kalan bu sahalarda bu hareketleri takiben başlayan aşınma, muhtemelen Neojen'de bölgeyi peneplen haline getirmiş ve Neojen sonunda arazi bütünü ile yükselmiştir. Bugün Zigana dağlarının iki tarafındaki yaylalar sahası, eski aşınım yüzeyi alanlarını teşkil etmektedir.² Bu dağların Gümüşhane ili sınırları içerisinde kalan en yüksek noktasını, Çakırgöl dağı (3063 m) oluşturur. Gümüşhane ile Trabzon illeri topraklarını birbirine bağlayan Zigana tünelinin de (1672 m) yer aldığı bu dağın üzerindeki eski karayolu, 2030 m yükseltideki Zigana Geçiti'yle aşılmaktaydı.

İkinci dağ sırasını oluşturan Gümüşhane dağları ise, Kelkit-Harşit çayı havzaları arasında kabaca batı-doğu doğrultusunda uzanmaktadır. Genelde Paleozoik yaşlı granit, granodiyorit ve kuvarslı diyoritlerin mostra verdiği bu dağların en yüksek noktasını Karagöl dağının üzerinde bulunan Abdalmusa tepesi (3331m) oluşturmaktadır.³

Gümüşhane ili dağlarının üçüncü sırasını meydana getiren Otlukbeli dağları, aynı zamanda Erzincan ile sınırını oluşturmaktadır. Bu dağların en yüksek noktasını Akdağ tepesi (2710 m) oluşturmaktadır. Batı-doğu doğrultusunda uzanan bu dağlar, Jura-Kretase yaşlı ofiolit serilerinden (serpantin, riyolit ve kalker) oluşur.⁴

Araştırma sahası iklim özellikleri bakımından Doğu Anadolu Bölgesi'nin karasal iklim tipi ile Doğu Karadeniz Bölümü'nün nemli iklim tipi arasında bir geçiş iklimine sahiptir. Nitekim Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre yıllık ortalama sıcaklıklar kıyı istasyonu olan Trabzon'da 14.6 °C iken, Gümüşhane'de 10.0 °C, Bayburt'ta 7.0 °C, Erzurum'da ise 6.0 °C kadardır. Gümüşhane Meteoroloji İstasyonu verilerine göre (1935-1999) ortalama en düşük sıcaklık -0.4 °C (ocak) ortalama en yüksek sıcaklık değeri ise 20.0 °C (temmuz) olarak hesaplanmıştır. Böylece termik amplitüd yaklaşık olarak 20.5 °C'yi bulmaktadır. Aynı devredeki yıllık ortalama yağış miktarı ise 434.4 mm. kadar olup, bunun %38.0 (165.4 mm)'i ilkbahar mevsiminde düşmektedir. Gümüşhane'de yıllık toplam yağışın %16.0 (68.9 mm)'inin yaz mevsiminde

²ARDEL,A.,1963,*Samsun-Hopa Arasındaki Kıyı Bölgesinde Coğrafi Müşahedeler*.İstanbul Üniv.Coğ.Enst.Derg., Cilt: 7, Sayı: 13,İstanbul, s.39.

³ ÖZEY, R.,1991, a.g.m., s.310.

⁴ ÖZEY, R.,1991, a.g.m., s.310.

düşmesinin yanısıra buharlaşmanın da fazla olması nedeniyle kıyı istasyonlarının aksine bir yaz kuraklığından bahsedilebilir.

Gümüşhane ilinde görülen geçiş iklimi özelliği sadece kuzey-güney doğrultusunda değil, aynı zamanda doğu-batı doğrultusunda da belirginlik kazanmaktadır. Dolayısıyla sahada mikro düzeyde Kelkit ve Harşit vadilerinde farklı iklim yörecikleri bulunmaktadır. Öte yandan Kelkit ve Harşit vadilerinde batıdan doğuya doğru gidildikçe kontinentalite kendini daha fazla hissettirmektedir. Şüphesiz iklimde görülen bu değişme, kırsal yerleşmeleri de doğrudan etkilemektedir. Öyle ki Harşit vadisinde yer alan köy yerleşmelerinin Doğu Karadeniz Bölümü şartlarına uyum sağladığı görülürken Kelkit vadisindekiler ise adeta Doğu Anadolu Bölgesi yerleşmelerinin özelliklerini yansıtır. Bu durum da Gümüşhane ilinin diğer yönlerden de bir geçiş özelliği gösterdiğini ortaya koymaktadır.

İklim ve diğer özelliklerde olduğu gibi bitki örtüsü bakımından da araştırma sahası geçiş özelliği karakteri taşımaktadır. Öyle ki, Harşit vadisinin kuzeyindeki Zigana dağlarının güney yamaçlarında, 1500 m yükseltilerde kayın (*Fagus*), gürgen (*Carpinus betulus*), karaağaç (*Ulmus*), kızılbaş (*Alnus*), akçağaç (*Acer*), meşe (*Quercus*) ve kavak (*Populus*) türlerinden oluşan ormanlar görülmektedir. Bu kuşağın üzerinde ladin (*Picea orientalis*) ve sarıçam (*Pinus silvestris*) türlerinden oluşan iğne yapraklılar ve en üst katta (yaklaşık 2300 m.lerden sonra) ise ilkbahar ve yaz mevsimlerinde renkli çiçekler açan, Alpin çayır katı yer almaktadır.

İl topraklarında kuzeyden güneye doğru gidildikçe akarsu kenarlarında kavak (*Populus*) ve söğüt (*Salix*) toplulukları bulunmaktadır. Vadi tabanlarından dağlık kesimlere doğru kültür arazileri içerisindeki meyve ağaçları (elma, vişne, armut, kiraz, ceviz, kuşburnu vb.) dışında genellikle step formasyonu hakimdir. Yaşama devreleri kısa olan renkli çiçekli bu otsu formasyonlar içerisinde; sığır kuyruğu (*Verbascum*) ve geven (*Astragalus*) gibi türler bulunmaktadır.

Kelkit vadisinin güneyinde kalan Otlukbeli dağlarında, yükseltinin 1500 m.yi aştığı alanlarda kızılçam (*Pinus brutia*), ardıç (*Juniperus communis*) ve meşe (*Quercus*) türlerinin hakim olduğu orman kümeleri görülür.

Gümüşhane dağlarının Kelkit vadisine bakan güney yamaçlarında ise yine 1400-1500 m.lere kadar step formasyonu hakimdir. Bu yükseltinin üzerinde kalan alanlarda ise çam (*Pinus*), ardıç (*Juniperus*) ve meşe (*Quercus*) türlerinden oluşan orman toplulukları bulunur. Bu dağların kuzeye bakan yamaçlarında yaklaşık 1800 m yükseltiyeye kadar, karaağaç (*Acer*) ve

sarıçam (*Pinus silvestris*) ormanları, bu yükseltiden sonra ise yoğun olarak bulunan göknarların (*Abies*) arasında karaçam (*Pinus nigra*) ve sarıçam (*Pinus silvestris*) türleri de yoğunluk kazanır.⁵

C. Turizmi Etkileyen Beşerî ve İktisadî Coğrafya Özellikleri:

M.Ö. 3000 yıllarına kadar uzanan Gümüşhane ilinin tarihte; Protohitit, Hitit, İran, Roma, Makedonya, Roma, Bizans, Emevi, Abbasi, Bizans, Selçuklular, İlhanlılar, Trabzon Rum İmparatorluğu, Akkoyunlular, ve Osmanlıların sıra ile bu yöreyi ellerinde tuttukları bilinmektedir.⁶ Bu durum da Gümüşhane ilinin beşerî turizm eserleri bakımından zengin bir potansiyele sahip olmasına yol açmıştır.

Gümüşhane ili, tarihi kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre, geçmişten günümüze kalabalık bir nüfus kitlesini barındırmıştır. Gerçekten de IV.Murat devrinde (1623-1640) sadece Gümüşhane şehri nüfusunun 60000 civarında olduğu belirtilmektedir.⁷ Yine 1869 tarihli Trabzon vilayet salnamesine göre, Gümüşhane Sancağı'nda toplam 38319 erkek nüfus yaşamaktaydı.⁸ Yaklaşık erkek nüfus kadar, kadın nüfusunda olduğu varsayılırsa toplam 75000'in üzerinde bir nüfusun barındığını söylemek mümkündür. Son Genel Nüfus Tespiti (1997) sonuçlarına göre ise, il sınırları içerisinde 153990 kişi yaşamaktaydı. Bu nüfusun ilçelere göre dağılımına bakıldığında, merkez ilçede 38826, Kelkit ilçesinde 45416, Köse ilçesinde 11323, Şiran ilçesinde 26217, Torul ilçesinde 17472 ve Kürtün ilçesinde 14736 kişi yaşamaktaydı.

Gümüşhane ilinin nüfusla ilgili diğer bir özelliğini de gerek yurt içine gerekse de yurt dışına yönelik göç olaylarının oldukça büyük boyutlarda gerçekleşmesi oluşturmaktadır. Gerçektende ülkemizde göç veren iller arasında % 074'e ulaşan net göç verme oranı ile Gümüşhane, göç veren iller arasında 4. sırada yer almaktaydı.⁹ Bu özellik 1989 yılında Gümüşhane ilinden ayrılarak, il statüsü kazanan Bayburt ilinde de olduğu gibi, iç turizm

⁵ ÖZEY, R., 1991, a.g.m., s.315.

⁶ Sayılarla Gümüşhane, 1997, Gümüşhane Valiliği Yayınları, Yay.No:2, İstanbul, s.11

⁷ KIRZIOĞLU, I., 1991, *Gümüşhane Şehrinin İmar Planlama Çalışmaları*. Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu. (13-17 Haziran 1990), Ankara, s.48.

⁸ Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1869, Vilayet Matbaası, Trabzon, s.141.

⁹ TANDOĞAN, A., 1991, *Türkiye'de Göç Veren İller Arasında Gümüşhane'nin Yeri*. Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu (13-17 Haziran 1990), Ankara, s.187.

bakımından farklı bir durum göstermektedir.¹⁰ Öyle ki ilden dışarıya yönelik göç hareketine katılan nüfusun büyük bir bölümü, göç ettikleri yerlere tamamen yerleşmiş olsalar bile, Gümüşhane ili ile ilişkisini kesmemekte, zaman zaman ili ziyaret etmektedirler. Özellikle yaz aylarında yoğunluk kazanan bu ziyaretler, iç turizmde Gümüşhane ilinin canlılık kazanmasında önemli bir paya sahiptir.

Gümüşhane ilinin ekonomisi ekip-biçme ve hayvancılığa dayanır. Ancak oldukça dağlık ve engebeli bir yapıya sahip olan ilde, tarım alanları il yüzölçümünün (6575 km²) ancak % 17.3 'ünü (1137 km²) kaplar. Geri kalan % 82.7'lik (5438 km²) arazinin % 33.0 'ını (2169 km²) çayır ve mera, % 25.0 ini (1646 km²) ormanlık sahalara, geriye kalan %24.7'sini (1623 km²) ise faydalanılmayan araziler meydana getirmektedir.¹¹

Kırsal kesimde yaşayan nüfus genel olarak geçimini ekip- biçme ve hayvancılık faaliyetleri ile sağlamaktadır. Ancak tarımsal işletmelerin çoğunluğu küçük aile işletmeleri şeklindedir. İlin hayvan varlığının ise % 80'ini yerli ırklar, % 20'sini ise melezler ve kültür ırkları oluşturmaktadır. Toplam 249075 kadar olan hayvan sayısının 145524 'ini (% 58.4) küçükbaş, 98891 'ini (% 39.7) büyükbaş ve geriye kalan 4664 (% 1.9) kadarını da yük ve çeki hayvanları oluşturmaktaydı. Ayrıca arıcılıkta yörede önemli bir faaliyet alanıdır. Nitekim 1998 yılında ildeki 280 köyde yapılan arıcılıktan aynı yıl 840 ton bal üretilmiştir.¹²

Araştırma sahasında iklim ve toprak özelliklerine göre tarımsal faaliyetlerde farklılıklar görülmektedir. Örneğin Harşit vadisi içerisinde bulunan Torul ve Merkez ilçede, topoğrafik yapının engebeli oluşu nedeniyle tarım alanları oldukça sınırlıdır. Bundan dolayı bu sahalarda çoğunlukla meyvecilik (elma, kuşburnu, erik, armut, dut vb.) ve kısmen de sebzeçilik yapılırken, Kelkit ve Şiran ovalarında ise tahıl tarımının yanısıra endüstri bitkileri de yetiştirilmektedir.

Madenler bakımından hayli zengin olan yörede; demir, bakır, manganez, kurşun, mermer, linyit ve barit madenleri bulunmaktadır. İlk çağlardan beri işletilen kurşunlu gümüş yatakları ise rezervlerinin azalmasıyla günümüzde önemini yitirmiştir.

¹⁰ ÖZEY, R., 1988, *Turizm Coğrafyası Açısından Bir Araştırma: Bayburt İli*. Turizm Yıllığı Ankara, s.124.

¹¹ Gümüşhane İlinin Yıllık Ekonomik, Ticari ve Sanayi Durumu Hakkında Rapor (1998), Gümüşhane, s.33.

¹² Gümüşhane İlinin Yıllık Ekonomik, Ticari ve Sanayi Durumu Hakkında Rapor (1998), Gümüşhane, s.33.

Gümüşhane ilinde sanayi faaliyetleri yeterince gelişmemiş olup, bu fonksiyon çoğunlukla yerel ihtiyaçları karşılayacak şekilde faaliyet gösteren küçük işletmelerden oluşmaktadır. Kalkınmada I.derecede öncelikli iller arasında bulunan ilde, 17 modern sanayi tesisi mevcuttur.¹³ Bunlardan 4 tanesi kamu iştirakli olup, diğerleri (13 adet) ise son yıllarda uygulanan teşvik tedbirleri ile yapılmış olan özel sektör yatırımlarıdır. Bunlar çok büyük ölçekli yatırımlar olmasa da ilin ekonomik gelişmelerine katkıda bulunmaları bakımından önemlidirler.

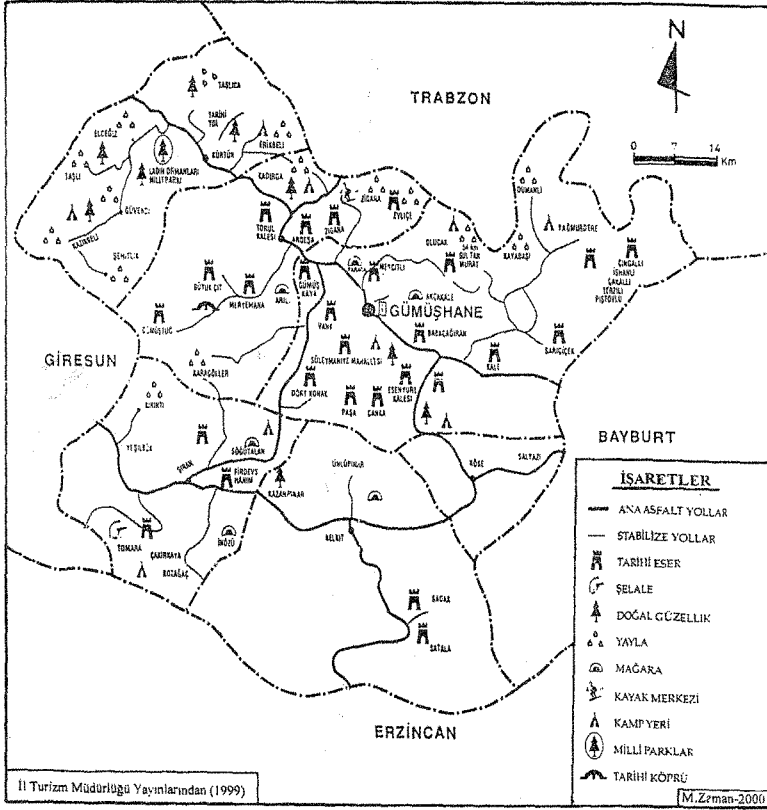
İl de ticari faaliyetler de yeterince gelişmemiştir. Hiç şüphesiz bu durum yetiştirilen ürünlerin yerli ihtiyaçları dahi yeterince karşılayabilecek miktarda olmamasından kaynaklanmaktadır. Başka bir ifadeyle il dışı piyasalara sürülebilecek zirai ve sanayi ürünlerinin kısıtlı olmasından ileri gelmektedir. İlde en önemli ticaret merkezi olarak değerlendirebileceğimiz Gümüşhane şehrinde bile ticari faaliyetler uzmanlaşmamıştır. Bu nedenle de çeşitli tüketim maddeleri başta Trabzon olmak üzere Erzurum, Erzincan ve İstanbul gibi ticari merkezlerden temin edilmektedir. Yine de yörede turizm faaliyetleri yeterince geliştiğinde yöreye gelen turistlerin tarım (elma, dut gibi meyveler ile dut pekmezi, pestil, kuşburnu marmelatı vbg.) ve hayvansal gıdalardan yöreye özgü sunuş şekliyle yararlandırılması mümkün olabilecektir. Ayrıca ipek halı dokumacılığı, ehramcılık, kilimcilik ve taş oymacılığı gibi el sanatları potansiyeli turizm amaçlı olarak değerlendirilebilir.

Gümüşhane şehrinin de içerisinde bulunduğu, Harşit çayı vadisi Doğu Karadeniz kıyılarını Doğu Anadolu'ya ve İran'a bağlayan önemli bir doğal yol güzergâhını oluşturur. Tarihi devirlerden beri, Trabzon ve Giresun'u Gümüşhane üzerinden Erzurum'a bağlayan önemli tarihi ulaşım yolları hep bu vadiyi takip etmiştir. Bu nedenle de bu güzergâhta turizm değerine sahip, hem haberleşme hem de savunma amaçlı inşa edilmiş birçok kale bulunmaktadır. Günümüzde hepsi birer tarihi turizm değeri olan bu eserlerin, anayol güzergâhı dışında bulunanlara ulaşım, yolların stabilize olması nedeniyle zordur. Bundan dolayı da bu alanlar turizm faaliyetleri açısından olumsuz etkilenmektedir.

¹³ Gümüşhane İlinin Yıllık Ekonomik, Ticari ve Sanayi Durumu Hakkında Rapor (1998), Gümüşhane, s.27.

D. Başlıca Turizm Değerleri:

Gümüşhane ili turizm değerleri bakımından oldukça zengin sayılır (Şekil 3). İldeki turizm kaynaklarını, doğal ve beşeri turizm kaynakları olarak incelemek mümkündür.

Şekil 3. Gümüşhane İlinin Turizm Değerleri Haritası (2000).

I- Doğal Turizm Kaynakları

Gümüşhane ilindeki doğal turizm değerlerini; su kaynakları, ormanlar, mağaralar ve travertenler şeklinde sıralamak mümkündür.

a- Su Kaynakları: Araştırma sahasındaki doğal turizm değerine sahip su kaynaklarını akarsular ve göller oluşturmaktadır.

1- Akarsular: Gümüşhane ilinin ana akarsularını Harşit ve Kelkit çayları oluşturmaktadır. Bunlardan Harşit çayı, ilin doğu sınırındaki Vavuk dağlarından Sifon deresi adıyla doğar. Gümüşhane şehrinin de içerisinden geçen akarsu, dar boğazları aşarak, Torul ve Kürtün ilçeleri topraklarından geçerek Tirebolu'nun (Giresun'un ilçesi) doğusunda denize dökülür. Yaklaşık 160 km uzunluğunda ve 3000 km².lik bir yağış alanına sahip olan akarsuyun, il sınırları içerisindeki uzunluğu 142 km. kadardır.

İlin bir diğer önemli akarsuyunu Vavuk dağının güney yamaçlarından Kale deresi adıyla doğan Kelkit ırmağı oluşturmaktadır. Bu akarsu Köse ilçesi toprakları içerisinde Derin ve Kuru köprü derelerini de alarak Kuşmasat deresi adıyla Kelkit ovasına girer ve burada birçok derelerin sularını toplayarak Kelkit çayı adıyla dar bir boğaza ulaşır. Daha sonra kuzeyden önemli bir kolu olan, Şiran ovası ve çevresindeki birçok küçük derelerin sularını toplayan Şiran çayını da alarak doğuda il sınırını terk eder. Bu akarsuyun il sınırları içerisinde kalan doğu-batı doğrultusundaki uzunluğu yaklaşık 45 km kadardır. Kelkit çayı Yeşilirmak adıyla Orta Karadeniz Bölümü'ndeki Çarşamba ovasında delta oluşturarak Karadeniz'e dökülür.

Araştırma sahasındaki su kaynakları ile ilgili turizm değerlerinden birini de Tomara şelalesi oluşturmaktadır (Fotoğraf 1). Bu doğa harikası Şiran ilçesine bağlı Seydibaba köyü sınırları içerisindeki Ağagüneyi tepesinin (2007 m) kuzeybatısında Tomara deresi vadisinin güneydoğu yamacında yer alır. Şelale, ilçe merkezine yaklaşık 21 km, Gümüşhane'ye ise 101 km uzaklıktadır. Adını doğada kendiliğinden yetişen bir bitkiden (Tomara bitkisi) alan çağlayanın oluşumu, ülkemizdeki diğer çağlayanlarda (Düdenbaşı, Tortum çağlayanı vb.) olduğu gibi bir eğim kesikliği yüzeyine denk gelmez. Nitekim daha önce de belirtildiği gibi çağlayan Ağagüneyi tepesinin kuzeybatıya dönük dik yamaçlarından birinin yüzeyinde oluşmuştur. Yamaçtan gür bir kaynak şeklinde çıkan sular, tipik bir karstik kaynak, büyük bir ihtimalle de "eksürjans kaynağı" teşkil eder.¹⁴

Turistik potansiyeli henüz değerlendirilmemiş bir doğa harikası olan bu çağlayanın doğal dengesi, çevresindeki Seydibaba köyü tarım arazilerine su temini amacıyla bozulmuştur. Öyle ki, çağlayana bırakılan su miktarı çok az olup büyük bir miktarı, sulama suyu olarak kullanılmaktadır. Doğal yapısı bozulmadan önce çağlayanın suları, yaklaşık 35 m genişlik gösteren bir

¹⁴ DOĞANAY, H., 2000. *Türkiye'de Az Tanınan Üç Doğa Harikası: Tomara, Sarıkayalar ve Muradiye Çağlayanları*. Atatürk Üniv. Kazım Karabekir Eğt.Fak.Doğu Coğrafya Derg.Sayı:3, Erzurum, s. 3-4.

yamaç yüzeyine yayılırken bugün yüzeyin su akışı dışında kalan bu bölümleri kalın bir yosun katmanı ile örtülüdür. Çağlayanda sebebiyet verilen doğal denge bozulması su düşüş yüksekliği değerlerinin de farklılık göstermesine yol açmıştır. Su düşüş yüzeyi, çağlayanın orta kesiminde 14 m, doğu kesiminde 18 m ve batı kesiminde ise 22 m olarak tespit edilmiştir.¹⁵ Ulaşım imkânlarının sınırlı olduğu ve herhangi bir turistik tesisin bulunmadığı Tomara şelalesi ve çevresi doğal güzelliği nedeniyle gününbirlik rekreasyon amaçlı olarak özellikle hafta sonları yakın çevre halkı tarafından değerlendirilmektedir.

Fotoğraf 1. Tomara Şelalesinden Bir Görünüş.

2- Göller: İl sınırları içerisindeki Zigana ve bu dağların uzantıları olan Balaban, Çakırgöl ve Gavur dağları üzerinde küçük buzul gölleri bulunmaktadır. Bunların başlıcalarını Balaban dağları üzerindeki Balıklı göl, Aygır ve Yıldız gölleri, Zigana dağları üzerindeki Çakırgöl ve Gavur dağları üzerinde Abdalmusa ve Aksu sirk gölleri oluşturmaktadır.

¹⁵ DOĞAN, H., 2000, a.g.m., s.6-7.

Torul ilçesinin Gülaçar köyünden geçen Artebel deresinin kaynağını aldığı Karadağ ve çevresinde Yıldız gölleri, Beş göller ve Karanlık göller gibi adlar ile anılan göller bulunmaktadır. Bu göllerin Gümüşhane'ye olan uzaklıkları yaklaşık 60 km. kadardır. Artebel gölleri ve çevresi, jeolojik ve jeomorfolojik özelliklerinin yanısıra kaynakları, flora ve faunası ile önemli bir peyzaja sahiptir. Toplam 18 gölün bulunduğu bu saha, 5859 hektarlık alanı ile 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu'nun üçüncü maddesine göre "*Artebel Gölleri Tabiat Parkı*" olarak ilan edilmiştir.¹⁶

Zigana dağları üzerindeki Çakırgöl ise adını aldığı Çakırgöl dağının (3063 m) kuzeye bakan yamaçlarında, yaklaşık 2533 m yüksekliğinde yer alan buzul çanağına kurulmuş bir sirk gölüdür¹⁷ (Fotoğraf 2). Yaklaşık 250 m uzunluğunda ve 200 m genişliğindedir.

Fotoğraf 2. Çakırgöl'den Bir Görünüş.

Gölün güneyinde yüksek kıyıları bulunmasına rağmen diğer kıyıları oldukça alçaktır. Derinliği 20 m. ye ulaşan gölün büyük bir kısmı sığdır.

¹⁶ Gümüşhane İl Yıllığı, 1999, Gümüşhane Valiliği Yay., Gümüşhane, s.229.

¹⁷ BERET, B., 1956, *Çakırgöl Dağında Glasiyal İzler*. Türk Coğr.Derg., İstanbul Üniv. Yay. Sayı:15-16, İstanbul, s.121-124.

Eriyen kar sularının yanısıra batısından karışan İnce dere ve güneyindeki 15-20 m yüksekliğindeki falezlerin 40-50 m gerisinden gözeler halinde çıkan 7-8 adet pınarın suyu ile beslenmektedir.¹⁸ Ayrıca Zigana köyü yaylalarında Limni ve Kuzu gölleri, Kürtün Sarıbaşa köyü sınırları içerisinde Karagöl, Dörtkonak yaylasında Aygır ve Dipsiz gölleri bulunmaktadır.¹⁹

b.Ormanlar: Doğal turistik kaynaklar içerisinde değerlendirilebileceğimiz ormanların, il toprakları içerisindeki toplam alanları 164156 hektar kadar olup, bu oran il yüzölçümünün yaklaşık % 25.0'ine denk gelmektedir. Büyük çoğunluğu Merkez ilçe ile birlikte Torul ve Kürtün ilçeleri sınırları içerisinde yer almaktadır. Ormanlık alanların 128926 hektarını (% 78.3) koru, 35730 hektarını da (%21.7) baltalıklar oluşturmaktadır.²⁰ Koru ormanlarının büyük bir bölümü sarıçamlardan oluşmakla birlikte göknar ve ladinlerden meydana gelen karışık ormanlar da mevcuttur. Baltalık diye nitelendirilen ormanlarda ise daha çok meşe, karaağaç, kızılbaş, kuşburnu, ardıç, yabancı fındık ve ormangülleri gibi türler bulunmaktadır.

Kürtün ilçesi sınırları içerisindeki *Örümcek* ormanlarında anıt nitelikte göknar ve ladin ağaçları bulunmaktadır. Nitekim bunlar içerisinde 61.5 m boyunda olan göknar ağacı bugüne kadar Avrupa'da tespit edilen en uzun boylu olanıdır. Aynı şekilde bu ormanlardaki doğu ladinleri ise ülkemizde bulunan diğer anıt doğu ladinlerinin (Borçka-Karagöl 60 m uzunluğunda, 200 cm çapında, Artvin-Hatila deresi 48 m uzunluğunda 94 cm çapında) hepsinden daha büyüktür. Yaşları 400-500 yıl olan bu ağaçların; boyları 65-69 m, çapları ise 150-225 cm arasında değişmektedir.²¹

Bütün bu özellikler dikkate alındığında yörede yer alan meşcere ve ağaçların önemli tarihsel, kültürel, bilimsel değerlere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu itibarla rekreatif bir nitelik de taşıyan bu değerler, turizm bakımından da yöre insanına katkı yapabilecek özelliktedir.

¹⁸ KILIÇARSLAN, A., 1994, Trabzon-Değirmendere Havzası'nın Beşerî ve İktisadî Coğrafya Özellikleri. Atatürk Üniv.Sosyal Bil.Enst.Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erzurum, s.10-11.

¹⁹ Gümüşhane İl Yıllığı, a.g.e., s.229.

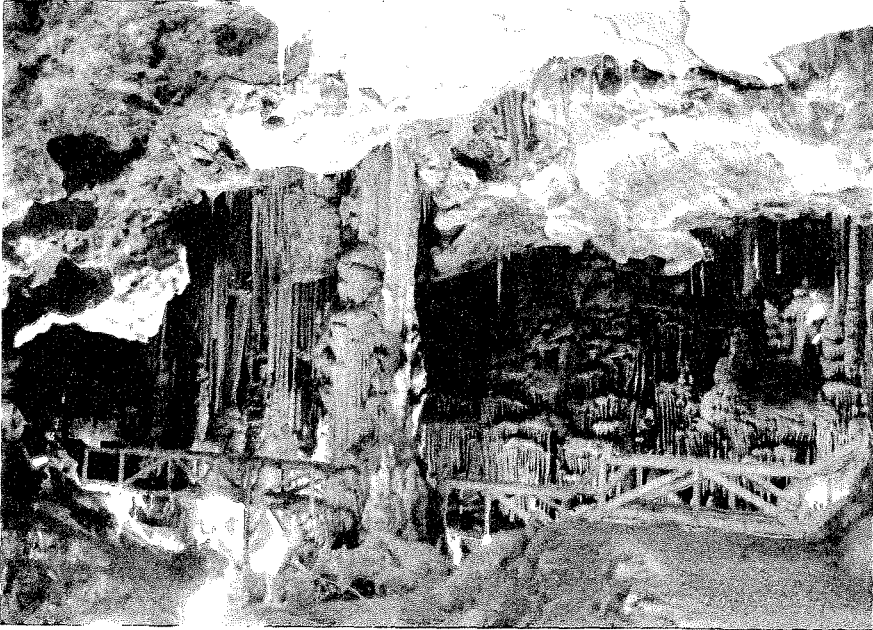
²⁰ Gümüşhane İlinin Yıllık Ekonomik, Ticarî ve Sanayi Durumu Hakkında Rapor. (1998), s.34.

²¹ Gümüşhane İl Yıllığı, 1999, s.217-218.

c- Mağaralar ve Travertenler:

Karstik oyulma şekillerinin en tipiklerinden biri olan mağaralar ile karstik topoğrafya bölgelerindeki birikme şekillerinden olan travertenler, araştırma sahasında oldukça geniş bir alanda görülmektedir. Yöredeki mağaraların turizm bakımından en önemlileri şunlardır:

1- Karaca Mağarası: Gümüşhane'nin 17 km kuzeybatısında Torul ilçesine bağlı Cebeli köyünün Karaca mahallesi yakınlarındaki, Kırantaş mevkiinde, deniz seviyesinden 1550 m yükseltide bulunmaktadır. Mağara, Gümüşhane-Trabzon karayolunun 12. km den kuzeye Korum vadisi boyunca 4 km gidildikten sonra Karaca mahallesinin 750 m batısında yer almaktadır (Fotoğraf 3).

Fotoğraf 3. Karaca Mağarasındaki Damlatası Şekilleri.

Damlatası oluşukları bakımından hem çok zengin ve hem de damlatalarının çeşitli renk ve şekillerine sahiptir. Nitekim bu oluşumları; sarkıtlar, dikitler, sütunlar, bayrak şekilleri, org desenli duvarlar, mağara çiçekleri, incileri, traverten havuzları ve basamakları oluşturmaktadır. Yatay yönde gelişme göstermiş ve elipse benzeyen dört ayrı salonun

birbirine birleşmesinden meydana gelmiş mağaranın salonlarından ikisinin çatlaklarından sızan suların oluşturduğu duvar, damlataşı ile ikiye bölünmüş ve böylece salon sayısı altıya çıkmıştır.²²

İç alanı 1500 m², uzunluğu ise yaklaşık 105 m kadar olan mağara, 1994 yılında turizme açılmış ve 1999 yılı itibariyle mağarayı 1100 yabancı, 24003 kadarı da yerli olmak üzere toplam 25103 kişi gezmiştir.²³

2- Akçakale Mağarası: Gümüşhane şehrinin doğusundaki Akçakale köyünün Arsa mahallesi sınırları içerisinde bulunmaktadır. Şehir merkezine uzaklığı ise yaklaşık 10 km kadardır. Girişi deniz seviyesinden 1585 m yükseltide bulunmakta ve ağzı ile en derin yeri (1495 m) arasında 90 m.lik bir seviye farkı vardır.

Üst Kretase yaşlı kireçtaşı formasyonları içerisinde gelişmiş olan mağara, yatay yönde bir ana galeri ile bunun devamı görünümündeki ikinci dereceden galerilerden oluşmaktadır. Henüz turizme açılmamış olan mağara, 1996 yılında bulunmuştur.

Sarkıt ve dikitlerin en güzel örneklerinin bulunduğu mağara 18500 m².yi bulan toplam iç alanı ve 290 m.yi bulan uzunluğu ile ülkemizin önemli mağaralarından birini oluşturmaktadır. Karaca Mağarası ile karşılaştırıldığında alanı itibari ile ondan 12 kez, uzunluk itibari de 3 kez daha büyüktür.²⁴

3- Arılı Mağarası: Torul ilçesinin Arılı köyü sınırları içerisinde bulunan bu mağara, ilçe merkezine yaklaşık 30 km, Gümüşhane şehrine ise 50 km uzaklıktadır. Giriş kısmından sonra çok sayıda salon ve odacık bulunan mağarada çeşitli renk tonlarında sarkıt ve dikitlerden oluşan damlataşları oldukça güzel bir görünüme sahiptir.²⁵

4- İkisu Mağarası: İkisu köyünün Bahçecik mahallesinin üstündeki kayalık falez üzerinde yer alır. Yaklaşık 475 m uzunluğunda olan mağaranın ağzınının 90° dik bir kaya üzerinde olması girişi zorlaştırmaktadır. Bazı

²² UZUN, .A., 1991, *Karaca Mağarası (Torul-Gümüşhane)*. Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu (13 -17 Haziran 1990), Ankara, s.269-275.

²³ İl Turizm Müdürlüğü Verilerinden (1999).

²⁴ Sayılarla Gümüşhane, a.g.e., s.269-270.

²⁵ Gümüşhane İl Yıllığı, a.g.e., s.214.

bölümlerinde damlatası havuzlarının bulunduğu mağaranın her tarafında sarkıt, dikit ve sütunlar yoğunluk göstermektedir.²⁶

5- Köprübaşı Mağarası: Gümüşhane-Torul karayolunun kenarındaki Mescitli köyünün 600 m kuzey batısında, Harşit çayının sağ tarafında yer alır. Turizm bakımından henüz değerlendirilmemiş olan mağara, Malm-Alt Kretase yaşlı kireçtaşları içinde gelişmiştir.²⁷

Gümüşhane ilinde bunlardan başka; Kartalkaya, Ardıçlı, Taşbaşı, Ambela, Yaylım, Geremini, Cingora, Kabanbaşı, Karşı, Altıntaş, Üstüaçık, Üçbacalı, İnönü, Buz ve Köroğlu gibi turizm bakımından değerlendirilebilecek çok sayıda mağara bulunmaktadır.²⁸

Gümüşhane ilindeki Karstik şekillerden bir diğerini de travertenler oluşturmaktadır. Bu oluşumlar, Tekkeköy-Bahçecik, İkisü deresi vadisindeki Musallaköyü ile Tarhanas köyü civarında yaygın olarak bulunmaktadır. Bu alanlar içerisindeki travertenlerin en önemlisini 30-40 m yükseklikte, yaklaşık 4-5 km uzunlukta, 400-500 m genişlikte ince bir şerit halinde sarımsak renkli Tekkeköy-Bahçecik travertenleri oluşturmaktadır.²⁹

II- Beşerî Turizm Kaynakaları

Gümüşhane'nin tarihinin M. Ö. 3000 yıllarına kadar geriye götürülmesi, beşerî turizm değerleri bakımından zengin bir potansiyele sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Başka bir ifadeyle Gümüşhane ve çevresi birçok medeniyete sahne olması nedeniyle tarihi eserler bakımından oldukça zengindir. Bunları; arkeolojik kalıntılar ve tarihi eserler olarak incelemek mümkündür. Ayrıca yayla şenlikleri ve festivaller gibi kültürel faaliyetler de diğer beşerî turizm değerlerini oluşturur.

1. Arkeolojik Kalıntılar: Bu tip kalıntıların en önemlisini antik devirde "Satala" günümüzde ise Sadak köyü olarak bilinen Kelkit ilçesi sınırları içerisindeki eski yerleşme oluşturmaktadır. USLU'nun araştırmalarında, rastlantı sonucu bulunduğu ifade edilen, XV. Legio'nun (ordugâh) yerini gösteren Apollinares'in armasının Sadak köyünün, eski

²⁶ SOLMAZ, F., 1998, "Gümüşhane Çevresinde Karst Şekilleri". Türk Coğr.Derg., Sayı:33, İstanbul, s.158.

²⁷ GÜLDAL, N., NAZİK, L., TÜFEKÇİ, K., AKSOY, B., BEYDEŞ, S., ACAR, C., 1991, Gümüşhane ve Bayburt Çevresinin Doğal Mağaraları. MTA Genel Müd.Etüd.Dairesi,Sd.500, Ankara, s.38.

²⁸ Gümüşhane İl Yıllığı, a.g.e., s.214.

²⁹ ERGUVANLI, K., 1950, Trabzon-Gümüşhane Arasındaki Bölgenin Jeolojik Etüdü Hakkında Rapor. MTA Arşivi, Ankara, s.9

Roma İmparatorluğu'nun doğudaki en önemli askeri ordugâh şehri olduğunu ortaya koymaktadır. Burası Hitit, Asur, Makedonya , Roma, Bizans ve Trabzon Kommenosları egemenliğinde kalmıştır. M. S. I. yüzyılda Roma İmparatorları Demitianus ve Nerve zamanındaki yolların son noktası olan Satala imparatorlar Trajen ve Hodrian tarafından ziyaret edilmiş, bu nedenle de M. S. 129'da yolları onarılmış ve V. yüzyıla kadar ayakta kalan ordugâhlar kurulmuştur. Bu yüzyılda Bizans İmparatoru II. Theodosius zamanında bazı ileri gelenlerin civar arazileri işledikleri belirtilmektedir. VI.yy.da İmparator Justinyen zamanında büyük eserler yapılmış ve bunlar İmparator Heraklios zamanında Pers, daha sonra da ilk İslâm akınları sırasında tahrip edilmişlerdir.³⁰

Turizm il Müdürlüğü'nden edinilen bilgilere göre bugüne kadar hiçbir resmi kazı çalışmasının yapılmadığı antik şehirde, köylüler tarafından tarla açmaları sırasında bulunan eserlerin çoğunluğu Roma ve Bizans dönemlerine aittir. Bu eserlerin en önemlisini yurt dışına kaçırılan ve Londra'daki *British Museum*'da bulunan *Bronz Büst* oluşturmaktadır. Diğer kalıntılar arasında; su kemeri, nike kabartmaları, mezar stelleri, sikkeler, yüzük taşları ve pişmiş topraktan yazıtlar ile kale kalıntıları bulunmaktadır. Sadak köyünün dışındaki Cirit tepesinde bulunan 32 stel, bu alanın kentin *nekropolü* olduğunu göstermektedir. Bulunan yazıların çoğunluğu Latince olup, Grekçe metinler ise oldukça azdır.³¹

İl sınırları içerisindeki diğer kalıntıları; Merkez ilçeye bağlı Yağmurdere bucağı sınırları içerisindeki Dumanlı köyünde 17.yy.da kurulduğu tahmin edilen 5 mahalle ve 3000'den fazla haneden oluşan *Santa Antik Kent*'i ile Roma dönemine ait sütun ve seramiklerin bulunduğu *Salyazı köyü* (Köse ilçesine bağlı) kalıntılar oluşturmaktadır.³²

2. Tarihi Eserler : Gümüşhane ilindeki tarihi eserlerin başlıcalarını kaleler, türbeler, köprüler ve çeşmeler, hamamlar, camiler ve kiliseler ile tarihi evler olarak incelemek mümkündür. Şimdi sırasıyla bu tarihi eserleri gözden geçirelim.

a. Kaleler: Gümüşhane ili coğrafi konumu sebebiyle tarihi devirlerde daima ulaşım güzergâhları üzerinde kalmıştır. Bu nedenle de araştırma sahasında savunma ve haberleşme amaçlı olarak inşa edilmiş çok sayıda kale bulunmaktadır. Bunların başlıcalarını merkez ilçeye bağlı Esenyurt köyü sınırları içerisinde yer alan Kov kalesi, Eski Gümüşhane

³⁰ USLU, G., 1991, *Gümüşhane'nin Tarihçesi ve Turistik Değerleri*. Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu, (13-17 Haziran 1990), s.147.

³¹ USLU, G., 1991, a.g.m., s.147.

³² Gümüşhane İl Yıllığı, s.154.

yakınlarında Canca kalesi, Dörtkonak köyündeki Edre kalesi, Kale bucağındaki Keçi kalesi, Kelkit ilçesine bağlı Sadak köyündeki Satala kalesi ile Torul ilçesine bağlı Gümüştüğ köyündeki Avliyana, ilçe merkezindeki Ardasa kaleleri ve Kürtün ilçesindeki Süme kalesi oluşturmaktadır.

İlin beşeri turizm değerlerinden olan bu tarihi eserlerin en önemlilerinden birini oluşturan Canca kalesi, Merkez ilçe sınırları içerisinde yer almaktadır. Kral Kızının Köşkü olarak da bilinen, volkanik kayalar üzerinde 15.yy.da yapıldığı tahmin edilen kaleye, Vank köyünün yanısıra Kale deresinden de ulaşılmaktadır. Doğu-batı yönünde ard arda üç bölümden inşa edilen kalenin bu bölümleri yüksek bir duvarla desteklenmiştir.

Keçi kalesi ise merkez ilçe sınırları içerisindeki Kale beldesinden geçen transit yol (Trabzon-Erzurum) güzergâhında bulunmaktadır (Fotoğraf 4). Çok sarp bir kayalık üzerinde inşa edilmiş bu kale, *Kiepert*'in haritasında *Konas* olarak gösterilmiştir. Halk arasında *Konanes* olarak da adlandırılan kale, doğu ve batı yönünde kulelerle desteklenmiştir. Girişi doğudan olan bu tarihi esere, iki yol ile ulaşılmaktadır. Harşit vadisine inen gizli su yollarının da mevcut olduğu belirtilen kalenin içinde dikdörtgen planlı, büyük beşik tonozla örtülü, aydınlığı sağlayacak hiçbir pencerenin bulunmadığı arka arkaya yer alan iki yapının, kışla ya da zindan olduğu sanılmaktadır.³³

Fotoğraf 4. Çok Sarp Bir Kayalık Üzerinde İnşa Edilmiş Keçi Kalesinden Bir Görünüm.

³³ USLU, G., 1991, a.g.m., s.148.

Turistik değere sahip bu eserlerin bir diğeri, Esenyurt köyü sınırları içerisinde yer alan Kov kalesidir. Gümüşhane'ye yaklaşık 26-27 km uzaklıkta bulunan kaleye Gümüşhane-Erzincan karayolundan ayrılan 6 km.lik stabilize bir yolla ulaşılmaktadır. Sur duvarları köşeli, yuvarlak ve üçgen burçlarla desteklenmiş olup, duvarlar büyük ve düzgün taşlarla örülmüştür.³⁴

b- Türbeler: Bu tarihi eserlerden Merkez ilçe sınırları içerisinde bulunanlardan birini, Tekke beldesinde Trabzon-Erzurum karayolunun üzerinde 1582 yılında III. Murat'ın İran seferi sırasında yapılan *Çağırğan Baba Türbesi*, diğerini ise Gümüşhane'ye yaklaşık 21 km uzaklıktaki Pir Ahmet köyünde yer alan ve 1550 yılında Kanuni Sultan Süleyman devrinde inşa edilmiş olan *Karamanoğlu Pir Ahmet Türbesi* oluşturmaktadır. Kare planlı olarak kesme taştan yapılmış olan türbelerden ilkinde (Çağırğan Baba türbesi) daha sonraki tarihlerde dikdörtgen planlı bir bölüm daha eklenmiştir. İlk bölümü üzerindeki kubbe, dıştan sekizgen bir piramit külahla örtülü iken, sonradan inşa edilen bölümün üzeri bakır malzemeyle kaplanmıştır. Pir Ahmet Türbesi'nin üzeri ise taştan örtülmüştür.³⁵

Şiran ilçesi sınırları içerisinde yer alan türbeler ise Cilhoroz dağındaki *Firdevs Hatun Türbesi* ile Seydibaba köyünde, içerisinde yatan kişinin kesin olarak bilinmediği ve yöre halkı tarafından *Gelin Ebe Türbesi* adı verilen türbe meydana getirmektedir. Yapılış tarihi de kesin olarak bilinmeyen türbenin üzerindeki kitabede 1812 yılında imar edildiği belirtilmektedir.³⁶

c- Köprüler ve Çeşmeler: Gümüşhane ili sınırları içerisindeki tarihi köprülerin en belirgin olanlarını, *Gümüşhane* ve *Tohumoğlu* köprüleri oluşturmaktadır. Bunlardan Gümüşhane şehir merkezinde, Köprübaşı denilen semtte iki caddeyi birbirine bağlayan Gümüşhane köprüsü ile Gümüşhane-Erzurum yolu üzerindeki Tohumoğlu köprüsü, III. Sultan Murat döneminde (1574-1595), 1575 yılında Ferruh Zadoğlu Halefi tarafından yaptırılmışlardır. Ayrıca Canca mahallesinde Harşit çayı üzerindeki Kanberli, Eski Gümüşhane'nin Cami-i Sağır mahallesindeki Süleymaniye, Güzeller mahallesindeki Güzeller köprüleri ile 1905 yılında hazineден alınan yardımla inşa edilen Torul köprüsü de tarihi değere sahip diğer eserlerdir.

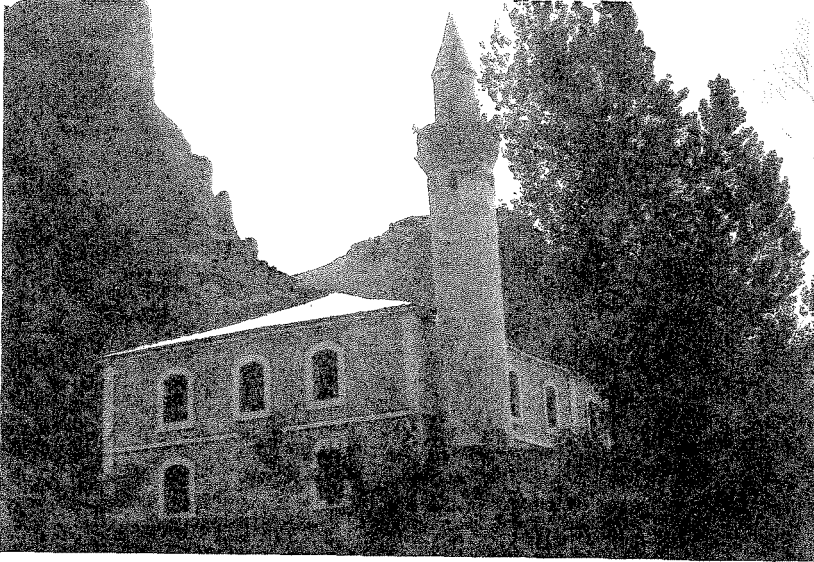
³⁴ USLU, G., 1991, a.g.m., s.148.

³⁵ YÜKSEL, M., 1997, Gümüşhane Kitabeleri. Gümüşhane Valiliği Yay.No:1, İstanbul, s.126.

³⁶ YÜKSEL, M., 1997, a.g.e., s.126.

Tarihi eserlerden bir diğeri de çeşmelerdir. Bu eserlerin turistik özelliğe sahip olanlarını; Daldaban mahallesindeki Sadullah Efendi Camii'nin güneybatısında, 1915-1917 yıllarında yapılan Daldaban çeşmesi, Güzeller mahallesinde 1787-1788 yıllarında Mir Ahmet Reşit tarafından yaptırılan kendi adını taşıyan çeşme ile Torul'un Soğuksu mahallesinde 1848 yılında Korkudaş-Zade Osman Ağa tarafından yaptırılan Osmanağa çeşmesi oluşturmaktadır.³⁷

d- Camiler ve Kiliseler: Gümüşhane ilinin tarihi camileri içerisinde en önemlisi, Eski Gümüşhane (Süleymaniye Mah.) mahallesi denilen mevkiide bulunan ve bu mahalleye adını veren Süleymaniye Camii'dir (Fotoğraf 5). Ulu camii ve Cami-i Kebir olarak da bilinen bu eser, Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle yapılmıştır. Süleymaniye mahallesinde bunun dışında camileri yıkılmış fakat minareleri ayakta olan tarihi eserlerde vardır. İldeki diğer tarihi camileri 1830-1831 yılında Eyyüpoğlu Firuz tarafından inşa edilen Sadak köyü camii ile 1871 de Hacı Muhtar Ahmet tarafından yaptırılmış olan Tekke Köyü Camii'sidir. Ayrıca yörede Haturu, Pevrezi, Çakırkaya ve Panaghia adlı kilise kalıntıları ile çok sayıda hamam kalıntıları da bulunmaktadır.³⁸

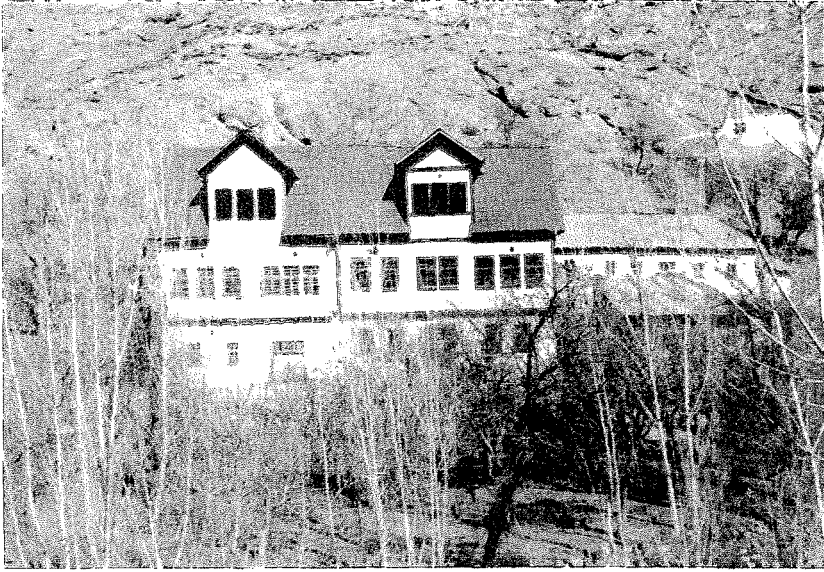

Fotoğraf 5. Kanuni Sultan Süleyman'ın Emriyle Yapılmış Süleymaniye Camii'si.

³⁷ YÜKSEL, M., 1997, a.g.e, s.63-67.

³⁸ Gümüşhane İl Yıllığı, 1999, a.g.e., s.144-146.

e- Gümüşhane Evleri: Yöre mimarisinin en güzel örneklerinin görüldüğü bahçeler içerisinde, dik çatılı saçak altı odalı Gümüşhane evleri önemli tarihi eserlerdendir (Fotoğraf 6). Tarihi değerleri ve özellikleri bakımından inşa edildikleri dönemlerin sanatının, mimarisinin ve el süslemelerinin en güzel örneklerini yansıtır. Çoğunlukla iki katlı olarak; taş, ahşap ve kerpiç malzeme kullanılarak yapılan bu evlerin inşa şeklinde Gümüşhane'nin tarihi geçmişi, topoğrafik özellikleri, iklim şartları ve sosyo-kültürel özellikleri etkili olmuştur.

Fotoğraf 6. Tarihi Gümüşhane Evlerinden Biri.

3- Yayla Turizmi Ve Kültürel Faaliyetler:

Turizm aktivitesi bakımından değerlendirilebilecek bir diğer potansiyeli de yaylalar oluşturmaktadır. İl sınırları içerisinde oldukça çok sayıda (323 adet) bulunan bu geçici yerleşmelerin turizm potansiyeline sahip olanların çoğunluğu, Zigana dağları ve uzantıları üzerinde bulunmaktadır. Kış sporları, atla gezinti, binicilik sporları ve çim kayağı gibi sportif faaliyetlere uygun olan yaylaların, çekim merkezleri olmalarında, doğal güzelliklerinin (havası, kaynak suları, bitki örtüsü vb.) yanısıra yayla konutlarının kendilerine özgün mimarileri de etkili olmaktadır.

Yüzyıllardan beri hayvancılık faaliyetleri açısından önemli olan bu geçici yerleşme sahalarında, 1980'li yıllardan itibaren başlayan ve 1990'dan sonra hızlandırılan turizm aktivitesinin geliştirilmesi çalışmaları önem kazanmıştır. Bu amaçla, Zigana dağları üzerindeki bazı sahalar, turizm merkezi haline getirilmiştir. Bunlardan *Zigana Dağı Turizm Merkezi*, tarihi ipek yolunun bir kolu olan İran-Trabzon transit yoluna geçit veren Zigana dağı üzerindedir. Gümüşhane ve Trabzon'a 50 km. uzaklıkta bulunan turizm merkezine, 1702 m uzunluğundaki Zigana tüneline sonra eski karayolunu takip ederek 3.5 km.lik stabilize bir yolla ulaşmaktadır. Torul ilçesinin kuzeyinde yaklaşık 2000 m yükseltideki bu merkezde, kayak pistleri 1987 yılında dağın kuzeye bakan yamaçlarında kurulmuştur (Fotoğraf 7). Yaz-kış spor yaptırma imkanına sahip 700 m lift boyuna ve saatte 850 kişi taşıma kapasitesine sahip olan teleski hattı ve 300 m lift boyuna sahip Bayb-Lift hattı da bulunmaktadır.

Fotoğraf 7. Zigana Dağı Turizm Merkezi Kayak Tesislerinden Bir Görünüş.

Zigana Dağı Turizm Merkezi, kış aylarında kış sporlarına yaz aylarında ise yayla turizmi ve çim kayağına uygun iklimik ve fitolojik özellikleri ile çok amaçlı turizm sezonunun hiç kesintiye uğramadığı turistik yörelerimizden biridir. Bu elverişli doğal şartları faaliyete geçirebilmek için buradaki ilk tesislerin yapımına 1968 yılında başlanmıştır. Özel İdare

tarafından yaptırılan tesislere 1994'te ek bina inşa edilerek yatak kapasitesi 65'e çıkarılmıştır. Ayrıca her türlü altyapı hizmetine sahip olan bu tesisler (Gümüşkayak tesisleri), Kayak Federasyonu ile Gençlik ve Spor Müdürlüğü tarafından kamp amaçlı inşa edildiği için, bugün de konaklama bakımından bu amaçla hizmet vermektedirler.

Turizm merkezinde kayak sezonu aralık-mart arasında dört ay sürmekte, bazı yıllar iklim şartlarına bağlı olarak nisan ayına kayabilmektedir. Yaz ayları ise hem yayla turizmi hem de çim kayağı sporu sezonudur. Bu devrelerde yöreye hafta sonları günübirliğine 2500-3000 kişi gelmektedir. Bunların çoğunluğunu Gümüşhane, Trabzon, Giresun ve Rize illerinden gelenler oluşturmaktadır.³⁹

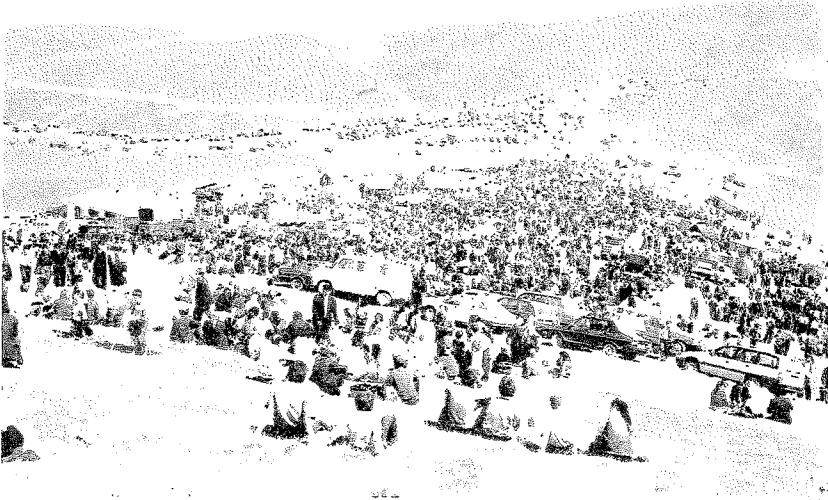
Turizm merkezlerinden diğerini ise *Erikbeli Turizm Merkezi* oluşturmaktadır. Kürtün ile Tonya (Trabzon'un ilçesi) ilçeleri sınırında bulunan Erikbeli yaylası, deniz seviyesinden 1800 m yükseltide yer almaktadır. Her iki ilçe merkezine yaklaşık 20 km uzaklıkta bulunan yayla, 1996 yılında turizm merkezi olarak ilan edilmiştir. Çevresindeki oba-yayla yerleşmelerinin alış veriş merkezini oluşturan yaylada; 7 bakkal, 3 kahvehane ve 1'de konaklama şartlarına pek fazla uygun olmayan 10 yatak kapasiteli otel bulunmaktadır. Kadirga yaylasına 16 km uzaklıktaki yayla yerleşmesi orman sahaları içerisinde bulunmaktadır. Bu nedenle de oldukça güzel bir peyzaja sahiptir ve meskenlerinde ahşap malzeme kullanımı yaygındır. Çevresindeki diğer oba yaylalarla birlikte, Erikbeli yaylaları olarak bilinen bu geçici yerleşmede, turizm kapsamına alındıktan sonra, turizm aktivitesini geliştirebilecek hiçbir çalışma ve yatırım yapılmamıştır.⁴⁰

Yayladaki kültürel faaliyetler her yıl haziran, temmuz ve ağustos aylarında düzenlenen şenliklerden ibarettir. Daha çok geleneksel olarak gerçekleştirilen ve binlerce kişinin belirli tarihlerde bir araya geldiği bu kültürel faaliyetlerin en önemlileri Kadirga, Zigana, Kazıkbeli, Güvendi, Alacapazarı, Ayazma, Dörtkonak, Çamlıköy, Köse ve Yeşilbük yayla şenlikleridir. Bunlardan en fazla kişinin katılımı ile gerçekleştirileni Kadirga Şenlikleri oluşturmaktadır. Kürtün ile Maçka ve Tonya (Trabzon'un ilçeleri) ilçeleri toprakları kesişme noktasında ve 2300 m yükseltide bulunan Kadirga yaylasında düzenlenen şenlikler yüzyıllardan beri süregelmektedir. Her yıl

³⁹ BULUT, İ., 1998, Torul'un Coğrafi Etüdü. Atatürk Üniv.Yay.No:876, Kâzım Karabekir Eğt.Fak.Yay.No:95, Araştırma Serisi, No:35, Erzurum, s.176-178.

⁴⁰ ZAMAN, M., 1996, Tonya'nın Coğrafi Etüdü. Atatürk Üniv.Sosyal Bil.Enst.Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, s.178.

temmuz ayının üçüncü cuma günü düzenlenen ve binlerce kişinin katılımı ile gerçekleştirilen bu şenlikler yöre de *Otçular Şenlikleri* olarak bilinmektedir (Fotoğraf 8).

Fotoğraf 8. Her Yıl Temmuz Ayının Üçüncü Cuma Günü Düzenlenen Kadırğa-Otçular Şenliklerinden Bir Görüntü.

Kültürel turizm açısından festivallerde önemlidir. Çünkü bunlar olaysal çekicilik sağlayıp, yörenin tanıtımında önemli rol oynarlar.⁴¹ Gümüşhane'deki bu tip kültürel faaliyetler, *Kuşburnu-Pestil Kültür ve Turizm Şenliği*'dir. Yörenin kendine özgün kuşburnu ve pestil ürünlerinin tanıtılarak şehrin ticari hayatına canlılık kazandırılmasının yanısıra kültürel ve turizm değerlerinin de tanıtılması amacıyla her yıl ağustos veya eylül aylarında yapılan festivalin ilki, 1993 yılında düzenlenmiştir. Bu festival esnasında çeşitli konser ve folklor gösterileri de düzenlenerek halkın eğlenmesi de amaçlanmaktadır.

Kültürel turizm içinde el sanatları ve folklor özelliklerinin de yeri vardır. Gümüşhane'de ata sanatı olarak bilinen, ancak son yıllarda yeterince önem verilmeyen dokumacılık, çanak-çömlek ve taş işçiliği gibi el sanatları

⁴¹ TUNCEL, M., DOĞANER, S., 1989, *Amasya'da Turizm: Coğrafi İmkânlar, Sorunlar ve Öneriler*. Coğrafya Arşt.Derg., Cilt:1, Sayı:1.,Ankara, s.65.

eski önemini kaybetmiştir. Bu nedenle de bunların yeniden canlandırılması gerekmektedir. Ayrıca *Sarıçiçek* köyünde el sanatı süslemeleriyle işlenmiş tarihi köy odalarının süsleme sanatının günümüzde devam ettirilmesi için çalışmalar yapılmalıdır.

E- Gümüşhane ilinin Turistik Aktivitesi.

Gümüşhane ili, turizm değerleri bakımından oldukça zengin bir potansiyele sahip olmasına rağmen, turizm faaliyetleri henüz arzu edilen düzeyde gelişmemiştir.

İl merkezinin Erzurum-Trabzon karayolu üzerinde olması nedeniyle yöreye gelen turistler, sadece belli başlı yerleri (Karaca mağarası, eski şehir vbg.) görüp, yollarına devam etmektedirler. Nitekim yöreye 1999 yılında gelen 25103 kişinin, 1100 kadarı yabancı, 24003'ünü de yerli turistlerdir. Bunların büyük çoğunluğunu, konaklama yapmadan günübirliğine gelenler oluşturmuştur. Şüphesiz bu durum üzerinde ilin mevcut konaklama tesisleri bakımından yetersiz oluşu da etkili olmaktadır. Nitekim Gümüşhane şehrinde Turizm Bakanlığı belgeli sadece 60 yatak kapasiteli bir otel bulunmaktadır. Şehirdeki diğer oteller (3 adet) ise turizme yönelik değil, yakın çevreden şehre gelenlerin konaklama ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir.

Araştırma sahasında turizm amaçlı olarak kullanılan diğer bir konaklama tesisini, Zigana Dağı Turizm Merkezi'ndeki 65 yataklı Zigana Gümüşkayak tesisleri oluşturmaktadır.

Ayrıca ilde turizm aktivitesine canlılık kazandırabilecek sosyal organizasyonlar yok denecek kadar azdır.

F- Sonuç ve Öneriler

Gümüşhane ili, hem doğal hem de beşerî turizm değerleri bakımından zengin ve çeşitli potansiyellere sahiptir. Ancak gerek tanıtım gerekse de altyapı yetersizlikleri nedeniyle bunlardan henüz yeterince yararlanılamamıştır. Araştırma sahasındaki bu turizm değerlerinin günümüzde büyük bir bölümünün turizme açıldığı söylenemez. Bu nedenle de il, diğer ekonomik sahalarda olduğu gibi, turizm bakımından da istenilen düzeyde değildir. Nitekim ekonomik yetersizlikler nedeniyle Gümüşhane ili, ülkemizde göç veren iller arasında ilk sıralarda bulunmaktadır. Oysa turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi yörenin kalkındırılmasında, yeni iş sahalarının açılmasında ve göç olayının yavaşlatılmasında etkili olacaktır. Bundan dolayı ildeki mevcut değerlerin turizme açılması, bunun için de turizmle ilgili bazı sorunların çözüme kavuşturulması gerekmektedir.

Bunların başlıcaları bizce şunlardır:

1. İldeki turizm değerlerini ziyaret edenlerin tamamına yakınına g nt birlik iler oluşturmaktadır. Bu durum da yöredeki turizm faaliyetlerinin geliŐmesinde önemli bir sorunu oluşturmaktadır. Bu nedenle de yetersiz olan altyapı hizmetleri ile konaklama tesislerinin yapımına biran önce baŐlanmalı ve böylece yöreye gelen turistlere konaklama olanağı sağlanmalıdır. Aksi takdirde il turizmi bugün olduğu gibi g nt birlik turizmden ileri gidemeyecektir.

2. Gümüşhane Şehir merkezi dışındaki turistik değerlerin tanıtılmasını ve turizme açılmasını engelleyen diğer bir sorun da ulaşım yetersizliğidir. Bu sorunun  z m  için, öncelikle stabilize ve toprak yolların yapılarak asfaltlanması gereklidir. Ayrıca, broŐürler hazırlanarak, ildeki doğal ve tarihi turistik değerlerin tanıtımlarının yapılmasına ihtiyaç vardır.

3. Gümüşhane ve çevresindeki tarihi, dini ve Őahıslara ait (Gümüşhane evleri) yapıların, aslına uygun onarılarak bakımı ve korunması sağlanmalıdır. Ulaşım imk nları iyileŐtirilmeli ve bunları görmeye gelen turistlerin çeşitli ihtiyaçlarını karşılayacak tesisler yakın çevrelerine yapılmalıdır.

4. Hakkında yeterli bilgilerin mevcut olmadığı antik kentlerde (Sadala gibi) uzman kiŐilerce arkeolojik kazılara baŐlanılması sağlanmalı ve toprak altında bulunan tarihi eserler turizme kazandırılmalıdır. Ayrıca buralardan çıkarılan, tarihi eserlerin sergilenmesi için bir müzenin faaliyete geçirilmesi gereklidir.

5. İlin önemli tarihi yapıları ıŐıklandırılmalı ve bu eserler hakkında tarihi bilgiler içeren levhalar hazırlanmalıdır.

6. Ata sanatı olarak bilinen, ancak son yıllarda yeterince önem verilmeyen dokumacılık, çanak-çömlek ve taş işçiliği geliŐtirilerek turizm bakımından değerlendirilmelidir.

7. Doğal  evre, turizmde önemli rekreasyon kaynağını oluşturduğu için mutlaka korunmalıdır.  evre kirliliğinin  nlenmesine önem vererek kara ve su kirliliği, bitki örtüsünün tahrip edilmesi ve doğal hayatın korunmasına dikkat edilmelidir.

Kaynakça

- ARDEL, A., 1963, *Samsun-Hopa Arasındaki Kıyı Bölgesindeki Coğrafi Müşahedeler*. İstanbul Üniv.Coğr.Enst.Der.,Cilt:7, Sayı:13, İstanbul, s.36-49.
- BERET, B., 1956, *Çakırgöl Dağında Glasiyal İzler*. Türk Coğr.Derg.,İstanbul Üniv. Yay. Sayı:15-16, İstanbul.
- BULUT, İ., 1998, Torul'un Coğrafi Etüdü. Atatürk Üniv.Yay.No:876, Kâzım Karabekir Eğt.Fak.Yay., No:95, Araştırma Serisi, No:35, Erzurum.
- DOĞANAY, H.,2000, *Türkiye'de Az Tanınan Üç Doğa Harikası: Tomara, Sarıkayalar ve Muradiye Çağlayanları*. Atatürk Üniv.Kazım Karabekir Eğt.Fak.Doğu Coğrafya Derg., Sayı:3, Erzurum, s.1-24.
- ERGUVANLI, K., 1950, Trabzon-Gümüşhane Arasındaki Bölgenin Jeolojik Etüdü Hakkında Rapor. MTA. Arşivi, Ankara,
- GÜLDALI, N., NAZİK, L., TÜFEKÇİ, K., AKSOY, B., BEYDEŞ, S., ACAR, C., 1991, Gümüşhane ve Bayburt Çevresinin Doğal Mağaraları. MTA.Genel Müd.Etüd Dairesi, Sd-500, Ankara .
- KILIÇARSLAN, A., 1994, Trabzon-Değirmendere Havzası'nın Beşerî ve İktisadî Coğrafya Özellikleri. Atatürk Üniv.,Sosyal Bil.Enst.Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- KIRZIOĞLU, I., 1991, *Gümüşhane Şehrinin İmar Planlama Çalışmaları*. Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu (13-17 Haziran 1990),İstanbul, s.47-53.
- ÖZEY, R., 1988, *Turizm Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Bayburt İli* Turizm Yıllığı, Ankara, s.120-131.
- ÖZEY, R., 1991, *Gümüşhane ve Çevresinde Kırsal Yerleşmelerin Başlıca Coğrafi Sorunları ve Çözüm Yolları*. Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu (13-17 Haziran 1990), İstanbul, s.307-383.
- SOLMAZ, F., 1998, *Gümüşhane Çevresinde Karst Şekilleri*, Türk Coğr.Derg., Sayı:33, İstanbul, s.151-162.
- TANDOĞAN, A., 1991, *Türkiye'de Göç Veren İller Arasında Gümüşhane'nin Yeri*. Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu (13-17 Haziran 1990), İstanbul, s.185-197.
- TUNCEL, M., DOĞANER, S., 1989, *Amasya'da Turizm: Coğrafi İmkânlar, Sorunlar ve Öneriler*. Coğrafya Araşt.Derg., Cilt:1, Sayı:1, Ankara, s.46-68.
- USLU, G., *Gümüşhane'nin Tarihçesi ve Turistik Değerleri*. Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu (13-17 Haziran 1990), İstanbul, s.141-153.

- UZUN, A., 1991, *Karaca Mağarası(Torul-Gümüşhane)*. Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu (13-17 Haziran 1991), İstanbul, s.267-285.
- YÜKSEL, M., 1997, Gümüşhane Kitabeleri. Gümüşhane Valiliği Yayınları, Yay.No:1, İstanbul.
- ZAMAN, M., 1996. Tonya'nın Coğrafi Etüdü. Atatürk Üniv.Sosyal Bil.Enst.Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- Gümüşhane İl Yıllığı, 1999. Gümüşhane Valiliği Yayınları, Gümüşhane.
- Gümüşhane İlinin Yıllık Ekonomik, Ticarî ve Sanayi Durumu Hakkında Rapor (1998). Gümüşhane Valiliği Sanayi ve Ticaret İl Müd.Gümüşhane.
- Sayılarla Gümüşhane. 1997, Gümüşhane Valiliği Yayınları.Yay.No:2, İstanbul.
- Trabzon Vilayeti Salnamesi. 1869, Vilayet Matbaası. Trabzon.